

A ferencvárosi pusztatemplom.

A pesti szántóföldekről vezetett régi telekkönyvben (Grundbuch über die Acker) 175—182. számok alatt 8 olyan szántóföldet találunk, melyek helymeghatározása »ausser dem Ketschemether Thor bey der öden Kirchen«. E szántóföldek összes terjedelme 16 és fél hold volt s mint-hogy a holdakat 1600 □-ölével számították, összesen 26.400 □-öles össze-függő területet jelöltek meg ily módon.

Ugyanazon régi telekkönyvben folytatólagosan 183—207. számok alatt ismét olyan 27 szántóföldet találunk, melyek helymeghatározása »unter der öden Kirchen«. E szántóföldek összes terjedelme 53 és fél hold volt, ami a fenti számítás mellett 85.600 □-ölet ad ki.

Miután ily módon az »öde Kirche« összesen 70 holdnyi területű szántó-föld helymeghatározására szolgált, érdemesnek látszott megkeresni, hogy Pest városa határának melyik pontján feküdt a nevezett »pusztatemplom«? s mióta használták azt helymeghatározóul?

Az »Eöde Kirche« a »Grundbuch über die Häuser der Stadt von anno 1760« 885. számú bejegyzése szerint Schickmeyer Ferenc tulajdona volt, de sem helye nincs pontosan megjelölve, sem a nevezett tulajdonos jogelődeiről vagy jogutódairól nem számol be a telekkönyv. Ezzel szemben ugyanazon telekkönyv 1004. számú bejegyzése egy házat »zur Eöden Kirchen genannt in der Soroksarer Strassen« vett fel, melyet Stöckl Jakab 1777-ben Schickmeyer Ferenc özvegyétől vásárolt meg »als einen Garten«, tehát ez utóbbi bejegyzés nyilvánvalóan a 885. számú bejegyzéssel azonos telekre vonatkozik azzal a különbséggel, hogy az 1004. számú bejegyzés már házként jelölte meg. A régi Gewöhrprotokoll 1777. április 10-iki bejegyzése szerint Stöckl Jakab vásárlása idején már ház állott a telken, mely még mindig pusztatemplomnak neveztetett (weillen dieses Haus annoch als die Eöde Kirchen genannt) kétségkívül azért, mert a pusztatemplomból alakították át, illetőleg a pusztatemplom helyén épült. Az 1004. számú telekkönyvi bejegyzés szerint a ház területe elől és hátul 14—14 öl, oldalt 29—29 öl volt, ami összesen 406 □-ölet tett ki s ezekből a méretekből arra kell következtetnünk, hogy akkora lehetett a pusztatemplom terjedelme (lásd a mellékelt térrajzon az első telek alaprajzát). Ugyanazon bejegyzés szerint a házhoz balról két kert tartozott, melyek egyike elől és hátul 26—26 öl, a házhoz csatlakozó jobboldalán 29 öl, a baloldalán 15 öl volt, vagyis összes terjedelme a telekkönyv szerint 303 □-ölet, helyesen 332 □-ölet tett ki. A másik kert szabálytalan alakú volt, mert elől 16 öl, hátul 14 öl, jobbról 15 öl s balról 12 öl volt, vagyis összes terjedelme a telekkönyv szerint 202 □-ölet, helyesen 198 □-ölet tett ki s az előbbi kerthez

csatlakozott. Ebből a telekkönyv szerinti 911, helyesen 1136 □-ölet kitevő területből 1792 március 5-én Flach Ferenc a feleségével, Stöckl Erzsébettel hozományképen kapott egy részt, amely 1801 október 31-én Teuer Jánosra szállott át. Teuer János részét (1004 Grundb. Nr. Pop. 88.) 1810 március 29-én Viriot János vette meg, ki után 1814 június 30-án (Pop. Nr. 92.) Feyersinger János tulajdonába ment át. A ferencvárosi telekkönyvek szerint a Feyersinger János telke (234/113. sz.) 454 □-ölet tett ki s így majdnem harmadrészét alkotta az egykori Stöckl-teleknek. Feyersinger Jánosról 1839 február 21-én Liptay János nevére iratott át, aki azonnal Fábry Jánosnak adta tovább (255/234 sz.) s 1868 augusztus 15-én a Preisz József és Fischer Ignác tulajdona lett.

Stöckl Jakab megmaradt telkéből 1793 március 5-én eladott egy részt Payer Józsefnek, melynek terjedelme utóbb 106 □-ölben állapított meg s a vevő ezen házat építtetett. A ház 1805 május 1-én a Piltz György tulajdonába jutott, kiről 1812 november 26-án Weisz Jánosra, 1819 április 15-én Schuster József (235/114. sz.) s 1834 november 27-én Szerencs Jánosra (256/236. sz.) szállott át, utóbb azonban a telek 293 □-öltre egészített ki.

A megmaradt Stöckl-telekből 201 □-ölet (8—8—25—24 öl) Stöckl Jakab fia, János adott el 1809 március 2-án Lemlein Antalnak (Grundbuch Nr. 1004.) s ezt a 201 □-öles telket (bey der öden Kirche Grundb. Nr. 1004., Pop. Nr. 94.) Lemlein Antal özvegye 1814 február 24-én eladta Mayerhoffer Richardnak, kitől 1819 augusztus 26-án Mittermayer Bálint vette meg (bey der öden Kirche sub Nr. 110.) s a ferencvárosi telekkönyvek szerint utóbb a telek (236/115., majd 257/236) Mayer Róza tulajdona lett.

A Stöckl-telek utolsó darabját Stöckl Jakab özvegye (bey der öden Kirche sub Pop. Nr. 95.) adta el Habich Györgynek, kitől 1834 február 20-án (Pop. Nr. 258.) Mayer János György vette meg (bey der oeden Kirche) s a ferencvárosi telekkönyvek szerint (237/116. sz.) a telek terjedelme 54 □-öl házhely és 334 □-öl kert volt, amit Mayer János György a melléte fekvő (259/238) 142 □-öles Löffler-telekkel bővített, utóbb pedig a Szépítő Bizottságtól vett hozzá 379 □-ölet, miáltal a telek terjedelme 1847 november 30-án 856 □-ölet tett ki, amint ez a Verschönerungs Archiv 11.782. sz. alatti térrajzából látható.

Ha ezeket a telekrészeket összeadjuk, akkor 1149 □-öles telekkomplexumot kapunk, ami nagyjából megfelel a Stöckl Jakab eredeti 1136 □-öles telekkomplexumának. Megjegyzendő, hogy a Gewöhrprotokoll 1777 április 10-iki bejegyzése után olvasható 1802 április 12-én kelt jegyzet szerint Stöckl Jakab telkének akkori állapota a következő volt: elől (gegen der Schoroksarer Gasse) 8 öl, hátul 8 öl, jobbról 5 öl, balról 7 öl terjedelmű házhely, továbbá elől 20 öl, hátul 18 öl, jobbról 19 öl, balról 11 öl terjedelmű kert. Ez a telekleírás körülbelül annak a teleknek felel meg, amelyen Stöckl Jakab özvegyének a háza volt s amely utóbb Mayer János György kezére jutott.

Ilyenformán az öde Kirche helyén állott Stöckl-telek négy darabra szakadt szét, melyek pontos rajzát a Verschönerungs Archiv 11.782. szám alatti térrajzon láthatjuk s ebből megállapíthatjuk, hogy a telek közvetlen a Boráros-tér déli oldalán kezdődött, ahol a Teuer János telke feküdt. Hozzácsatlakozott dél felől a Perger József házhelye, aztán következett a Lemlein Antal része s végül Stöckl Jakab özvegyének a része. Maga az öde Kirche valószínűleg a Teuer-részen állott, közvetlenül a vízáróknak a Dunába ömlése mellett.

Az egyetlen nehézséget a pesti telekhivatali levéltár 1863. évi 1426. sz. iratai alkotják, melyek szerint Lemlein Antal házáat (Pop. Nr. 132.) 1829 április 9-én az örökösöktől Bauer Mihály vette meg, ki után 1858-ban gyermekei Katalin, Mihály stb. örökölték. Az 1863 szeptember 3-iki 38485. tszki sz. végzés szerint ugyanis ez a ház a Soroksári-utca 51. sz. alatt feküdt, amely ház a Haeufler térképe szerint a Bakáts-tértől számított harmadik ház volt, ez azonban egy másik Lemlein-ház lehetett, melyet a telekhivatal tévesen vezetett vissza a Stöckl-féle telekre. Nevezetesen 1809 július 13-án Lemlein Antal a Grundb. Nr. 889. s Pop. Nr. 102. sz. házat megvette Keller Györgytől, aki ugyanazt 1805 március 5-én Paar Ignáctól, ez pedig 1795 szeptember 18-án Tirnbergernétől szerezte, aki a külvárosi telekkönyvek szerint a nevezett ház első tulajdonosa volt. Ez a ház került 1829 április 9-én a Bauer Mihály tulajdonába mint 147 □-öles házhely és 130 □-öles kert, melyből szabályozás útján utóbb 60 □-ölet elvettek. Ezzel szemben a másik Lemlein-telek már eredetileg is csupán 201 □-öles volt, tehát jóval kisebb az utóbbi Lemlein-teleknél.

A Grundbuch über die Acker 180. számú bejegyzése »Ein Acker ausser dem Ketskemether Thor bey der öden Kirchen« 1 hold terjedelemben, melyet 1787 január 12-én vásárolt meg Rohrer József, a közvetlenül mellette fekvő 181. szám pedig »Ein Acker ausser dem Ketsckemether Thor bey der öden Kürchen an der Ocsaer-Strasse« (mai Soroksári-út) 1½ hold terjedelemben, melyet 1791 június 5-én vásárolt meg ugyancsak Rohrer József, vagyis Rohrer József tulajdonában összesen 2½ hold szántóföld volt a pusztatemplom közvetlen közelében. Ennek a szántóföldnek a mai helyét a Verschönerungs-Archiv 2568. sz. térrajza alapján jelölhetjük meg, amely térrajz a nevezett szántóföldnek házhelyekre való felosztása alkalmából készült. E szerint a Rohrer-telek közvetlenül a Boráros-tér mellett a Mester-utca, Ferenc-körút és Soroksári-út által határolt földterület volt s a mai Angyal-utcától az Eckenfellner-telek választotta el, mely a Grundbuch über die Acker szerint 182. számmal volt megjelölve s ugyancsak »ausser dem Ketsckemether Thor bey der öden Kürchen« feküdt 2 hold terjedelemben, melyet 1793 március 2-án vásárolt meg Eckenfellner András.

A Verschönerungs-Archiv 2508. sz. alatt fekvő térrajz szerint az Eckenfellner-telekkel szemközt a Mester-utca északi oldalán feküdt a Nollischer Grund, amely hatalmas telekkomplexum a régi Grundbuch über die Acker szerint a 175., 176., 177., 178. és 179. számú szántóföldek (bey der öden Kürchen) egyesítéséből keletkezett s összterjedelme 12 hold volt. Ezeket a szántóföldeket a Grassalkovics tiszttartója, Nolly József vásárolta össze és pedig a 175., 176. és 178. sz. földeket 1776-ban, a 177. számút 1787-ben, a 179. számú vásárlási időpontja nincs feltüntetve. Minthogy Nolly József utóbb teljesen tönkrement, a nagy telekkomplexum felaprózottatott és jó részt árverésen kelt el, amely árverések alkalmával a telkek »az úgynevezett pusztatemplom táján« vannak feltüntetve.

A mai Mester- és Soroksári-utcák között a Liliom-utca mellett feküdt a Crinesz-telek, mely a Grundtbuch über die Acker szerint 184., 185. és 186. számmal volt ellátva s mindegyik szántóföld helymeghatározása »unter der öden Kürchen«. A Crinesz Mihály nevén álló szántóföldek összterjedelme 8 hold volt, amihez a Gewöhrprotokoll über die Acker szerint 1807 június 30-án Crinesz Mihály özvegye, Eleonora megvásárolta Heszler Jakabtól a 444. számmal jelzett szántóföldet »bey der öden Kürchen in

Rücken der Nr. 195.», amely $2\frac{2}{3}$ hold terjedelmű volt s an den Freyhofweg feküdt. Ilymódon a Crinesz-telek $10\frac{2}{3}$ holdra emelkedett, ami 1600 □-öles holdakat számítva 17.060 ölet tett ki, azonban a Heiszler-telek már csupán 1200 □-öles holdakkal volt számítva s így az összes terjedelme csak 15.633 □-ölet tett ki, ami a ferencvárosi telekkönyvben 268/249. sz. alatt 15.499 □-ölnek van jelölve, aztán pedig újabb felmérés alapján 18.304 □-öltre javíttatott ki.

Crinesz Mihály után 1785-ben felesége, utána leányai, Teréz és Borbála örökölték s Teréz halála után Horváth Jánosné Crinesz Borbáláé lett, aki 1845 március 14-én az egész telekkomplexumot 13.728 forintért Pest városának adta el faraktár céljaira.

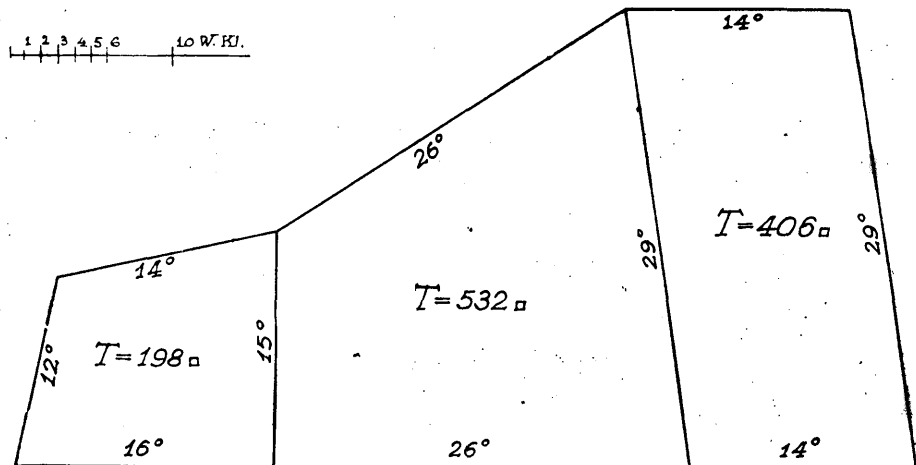
A régi Grundbuch über die Acker szerint a Crinesz-telek szomszédai ugyancsak »unter der öden Kirchen« a következők voltak: 187. számú másfél holdas szántóföld, mely 1791 december 3-án a Simonffy Józsefé lett. 188. számú ugyancsak másfél holdas szántóföld, mely 1793 január 14-én Rottenbiller Gáspáré lett. 189. számú 2 holdas szántóföld a Staffenberger József tulajdonában, 190. számú 2 holdas szántóföld Maylinger Sebestyén tulajdonában, 191. számú 3 holdas szántóföld a Kostyán János tulajdonában, 192. számú 1 holdas szántóföld a Sailer Mihály tulajdonában s 193. számú 2 holdas szántóföld Steiner Zakariás tulajdonában. Ugyanígy következnek a tulajdonosok az új ferencvárosi telekkönyvek I. kötetének 248—241. számai alatt: Simonffy József, Rottenpiller Antal, Staffenberger István stb.

193/a alatt is egy 1 holdas szántóföldet találunk »unter der Eöden Kirchen« a 190., 191., 192. és 193. sz. szántóföldek szomszédságában, melynek első tulajdonosa Ugrin Mihály, 1779-ben Stankovics, 1787-ben Prodanovics Antal s 1821 november 2-től Steigenberger Mihály. Ez utóbbi szerződésre utal a ferencvárosi telekkönyvek IV. kötetének 755. sz. alatti bejegyzése, mely szerint Steigenberger Mihálynak 2042 □-öles telke volt e helyen.

A régi Grundbuch über die Acker Nr. 194. alatt egy 2 holdas szántóföld van leírva »unter der öden Kirchen neben den untern Mayerhoffweg« s tulajdonosaiul Johann Ugrin, Gischinger, Hadschi Paul Michael s végül Theocar Agolan vannak megjelölve. A Fassions Protokoll szerint Achogan Theodor 1791 július 12-én Hadzsi Pál Mihálytól egy lipótutcai házat vett meg a hozzátartozó 2 holdas 194. számú szántófölddel. Achoglan Theocar a lipótutcai házat 1808 március 22-én adta el Szentiványi Jánosnak, kiktől 1811 február 28-án a pusztatemplom alatti 1980 □-öles majorhellyel együtt (samt dem unter der Öden Kirchen sub Nr. 124. ligen den Mayerhoffgrund mit 1980 □-Klafter) gr. Csáky Ferenc vette meg. A házat és majorhelyet gr. Csáky Ferenc 1812 február 29-én eladta Miklóssy Pál örököseinek, kiktől ugyanazt 1814 április 6-án özvegy Bernáthné vette meg. Özvegy Bernáthné után 1816 július 11-én Bernáth József örökölte, Bernáth József pedig 1816 augusztus 29-én eladta gr. Andrássy Lipótnak, de ekkor a majorhely már a 124. számon kívül Pop. Nr. 489. alatt is szerepelt s területe 2591 □-öl volt. Gr. Andrássy Lipót örökösei 1825 március 16-án már ismét mint szántóföldet (Nr. 124. Pop. Nr. 620.) eladták Steigenberger Mihálynak s ez adásvételi szerződésre utal a ferencvárosi telekkönyvek IV. kötetében 754/90. sz. alatti bejegyzés, mely szerint Steigenberger Mihály nevén az 1860 szeptember 25-iki 19839. sz. határozat szerint 2888 □-öles telek áll, mely a telekkönyvi levéltár 2107/1860. sz. alatt

található térrajz szerint úgy keletkezett, hogy az eredetileg 2791 □-öles telekből 26 □-ölet eladtak a Soroksári-út szabályozására s viszont a mai Haller-utca és Soroksári-út keresztezésében állott Linienhaus területéből hozzáadtak 123 □-ölet. A térrajz szerint a Steigenberger-telek a mai Haller-utca és Soroksári-út sarkán állott s mészégetésre szolgált (Kalkbrennerei), ezen túl már csak a tábori kórház volt.

Miután ilymódon a pusztatemplomtól kifelé eső azon telkeket felsorakoztattuk, melyek az Öde Kirche után nyerték telekkönyvi helymeghatározásukat, áttérhetünk a pusztatemplom és a város közötti telkekre. Itt elsősorban azon telekre irányítjuk figyelmünket, mely közvetlenül a pusztatemplom mellett feküdt s amelyet a régi Gewöhrprotokoll über die Mayerhöffe szerint (Nr. 16.) 1718 szeptember 6-án Kayser Sebestyén vett meg Kalcher Mártontól (ausser dem Kecskemether Thor an der Donau gegen der öden Kirchen). Ez a major utóbb 436. szám alatt a szántóföldek sorába iktattatott s a Grundbuch über die Acker szerint a következő változásokon ment keresztül: Kayser Sebestyéntől 1757-ben Pintér, 1776-ban Gosztonyi püspök vette meg, ki után 1781-ben Gosztonyi András örökölte. A következő tulajdonos Dera Naum volt, kitől a Gewöhrprotokoll

6. A pusztatemplom és tartozékai 1777-ben.

szerint 1794 május 20-án gr. Festetich György vette meg ($6\frac{3}{4}$ holdas szántóföld), amikor is »neben der Donau in der Länge gegen der Zweyhasen-Gasse« feküdt. Ezt a szántóföldet 1849 január 27-én a Festetich-örökösök eladták Borsody Endrének, aki ismét egyik részét Birly Ferencnek adta el. A Borsody-telek pontos rajzát megtaláljuk a Verschönerungs-Archiv 12.807. sz. alatt fekvő térrajzon, mely szerint a mai Lónyay-utca dunai oldalán feküdt s a mai Kapisztrán-utcától a Boráros-térig terjedt olyanformán, hogy a mai Bakáts-utca két részre osztotta.

A pusztatemplom körül fekvő házak helymeghatározása »Ohneweith der öden Kirchen«, »gegen der öden Kirchen« és »bey der öden Kirchen«, amelyek sorrendben a következők voltak:

A 21. sz. ház ohneweith der öden Kirchen und zwischen zweyen Weegen 396 □-öl terjedelemben, az 1763. évi felmérés szerint in Gesicht

gegen der oeden Kirchen 9 öl, hátul 17 öl, jobbról 32 öl s balról 29 öl a hozzátartozó kerttel együtt. Ebből Benyó János számára a felesége részeként kihasítottak 148 □-ölet, mely 677. új számot kapott s 1774-ben Benyó János a megmaradt telket is magához váltotta.

Ugyancsak »ohneweith der öden Kirchen« feküdt a 617. sz. ház, melynek közelebbi meghatározása »mit dem Gesicht gegen dem Kayserischen Acker«. Minthogy pedig Kayser szántófeldje a Boráros-téren túl, a mai Lónyay-utca dunai oldalán feküdt, a Lónyay-utca északi oldalán kell keresnünk ezt a házat, melynek közvetlen szomszédja volt az előbb említett 21. számú ház is. Első-tulajdonosa Rohrer Nándor volt, kiről 1767-ben Rottenbiller Fülöpre, 1768-ban Koppaur Jánosra, 1773-ban Schobloch Domokosra és 1775-ben Mayer Mihályra szállott.

»Gegen der Eöden Kirchen« a következő külvárosi házak feküdtek :

A 31. sz. ház »neben der Nr. 1036. jenseits des Rakoss-graben ligendte«, melyet 1780-ban Bruckner János vett meg Gödt Istvántól s 1781-ben újra felmérték, amikor is 2285 □-ölben állapították meg a terjedelmét s ugyanakkor 403 □-ölet csatolt hozzá a tanács, tehát 2688 □-öl terjedelmű lett. Ebből Bruckner János 1808 március 31-én eladott 225 □-ölet Guba Jánosnak, de Mihályffy Ignác a szomszédtság jogán elővételi joggal élt. 1809 április 13-án ismét eladott 753 □-ölet Mihályffy Ignácnak.

A 621., 622. és 623. sz. házak »gegen der Eöden Kirchen«. Ezek közül a 621. sz. ház szabályos alakú telken épült, mert szélessége 12 öl s hossza 48 öl volt, de a telek felerészén kert állott. A tulajdonos Forstner Mátyás 1775-ben Csabi Györgytől még egy kertet vett hozzá, melynek szélessége 12 és 9 öl, hossza pedig 32 öl volt.

A mellette fekvő 622. sz. ház szélessége 9 és 10 öl, hossza pedig 23 öl volt. Huefnagel Károlytól 1790-ben megvette Eckhardt Gergely, ettől 1793 január 19-én Schlamatinger János György, ettől 1794 április 28-án Diamandi Pál.

A mellette fekvő 623. sz. ház szélessége 9 és 10 öl, hossza pedig 23 öl volt s Neymayer János Mihálytól Nayhold Erzsébet örökölte, 1770-ben pedig a szomszédos ház tulajdonosa Eckhardt Gergely vette meg. 1771-ben Vujak Sebestyénre, 1786-ban Simonka Jánosra szállott át, 1794 szeptember 15-én pedig Joanovics Miklós vette meg, amikor is újból felmérték s felét kertnek állapították meg.

A 795. sz. ház »an der Soroksarer Strassen gegen der Eöden Kirchen«, melyet 1775 október 19-én Luby András vett meg. Luby Andrástól vette meg 1801 július 24-én Farkas József s Farkas Józseftől 1808 április 7-én Raffaczeder János, akitől 1831 szeptember 29-én Raffaczeder József örökölte. (Grundb. Nr. 795. Pop. Nr. 134.).

A szomszédos 794. sz. ház helymeghatározása »zwischen den Nris 537. und 795« s 1767-ben vette meg Klainisch József Roth Antaltól, 1812-ben pedig a Reinhardt Mihály örököseitől Karán György vette meg s 1831 szeptember 29-én ment át a Raffaczeder József tulajdonába. (Grundb. Nr. 794. Pop. Nr. 133.)

»Bey der öden Kürchen« helymeghatározással a következő külvárosi házak vannak megjelölve :

A 407. számú ház »bey der öden Kürchen«, mely 190 □-öles házhely s 190 □-öles kert s előbb a Keszler Mihályé, majd Nagel János Kristófé. 1770-ben gróf Czobor József vette meg egy kerttel együtt, 1777-ben a Gabler János Mihályé lett, akitől 1789-ben Mack Antal vette meg a 885.

számú kerttel együtt. 1789 október 13-án Felteiser György csupán az eredeti telket (Grundb. Nr. 407. Pop. Nr. 88.) szerezte meg s a ferencvárosi telekkönyvben 128/469. szám alatt valósággal csupán 190 □-öles házhely és 197 □-öles kert van a Feldaiser György nevén, akitől ezt, de már Pop. Nr. 131. jelzéssel 1838 október 4-én Sárváry Ferenc vette meg s a Verschönerungs-Archiv 11.782. sz. alatti 1845-ben készült térrajzon ez a 131. számú telek jól látható, mely az új felmérés szerint már csupán 237 □-ölet tett ki.

Az 537. számú ház »an der Soroksarer-Strassen bey der öden Kirchen vormahls der sogenannte Stadtpfahrerische Mayerhoff«, melynek rajza a külvárosi telekkönyvben pontosan fel van tüntetve s eszerint elől 39 öl, hátul 33 öl, balról 41 öl, jobbról pedig 59 öl volt, vagyis területileg 1420+304+410 □-öl, összesen 2134 □-ölet tartalmazott. Ez a telekkomplexum Vellenzon János pesti plébános magántulajdona volt, akitől Schrefel özvegyétől vette meg 1759 szeptember 15-én Piess György, de ekkor már csupán 770 □-öles házhelyet s 1189 □-öles kertet tartalmazott. Piess György 1776-ban eladott belőle egy darabot a 985. sz. telek tulajdonosának s csupán 193 □-öles házhelyet és 681 □-öles kertet tartott meg belőle, amelyet aztán Piess Jakab örökölt, aki már 1789 június 21-én eladott jobbról és balról 29—29 öl hosszú s 1 és 2 öl széles sávot az 1045. sz. telek tulajdonosának. Ugyanazon Piess Jakab 1790 január 6-án ismét eladott egy darabot a 985. sz. telek tulajdonosának, amely elől 14, hátul 13 ölet, jobbról 40 s balról 41 ölet tett ki s a Soroksári-utcai háza mögött feküdt. A megmaradt telket 1796 december 30-án Piess Jakab özvegyével Mandik János kapta, amely már jelentéktelen volt.

A 676. sz. ház »an an der Kecskemether Strasse bey der Eöden Kirchen« 256 öl terjedelmű s Hartmann Gábor tulajdona, kitől 1804 január 13-án Kozel József vette meg. (Ekkor 109. a száma bey der Eöden Kirchen.) A ferencvárosi telekkönyvek szerint Kozel Józseftől (127/968., 130/127., 119/130) Jaschobeck Antal vette meg, majd Greffenthal Vince tulajdona lett. 140 □-öl házhely és 376 □-öl kert volt, de 130/a szám alatt 191 □-öles házhelyet lehasítottak belőle, melyet 1841 december 16-án vett meg Hanzmann Lipót (227/130/a), kitől Hanzmann Mátyás örökölte s ennek özvegyétől 1861-ben Lindenbaum Mátyás vette meg. (1572/1861. telekkv. sz.) A telekkönyvi végzés szerint a Soroksári-utca 61. sz. alatt feküdt s a Haeufner-térképen látható.

A 791. számú ház »bey der eöden Kirchen neben den Rakoschgraben« az 1768 május 31-én kelt teleklevel szerint házhelyen kívül konyhakerttel és szőlővel is el volt látva, a házhely sarkon állott, szélessége 10 öl, jobboldalán 23, baloldalán 20 öl hosszú volt; a konyhakert a házhely baloldalán feküdt s elől 7, hátul 9 öl széles volt, hosszúsága pedig jobbról 20 ölet, balról 24 ölet tett ki. A házhely és konyhakert mögött volt a szőlő, mely elől 19 ölet, hátul 20 ölet, jobbról és balról 20—20 ölet tett ki. Mack Antal után Locatelli László örökölte ezt a telekkomplexumot, amely azonban az örökség megnyílása előtt jóval nagyobb lett, mert az első ferencvárosi telekkönyv szerint 243 □-öles házhely és 419 □-öles kert volt, ami összterületét tekintve megfelelt a telek azon állapotának, amint azt Mack Antal megvásárolta. Ezzel szemben az örökség likvidálásakor akkora területet adtak el a 791. telekkönyvi számú telekkomplexumból, ami a Mack Antal korabeli eredeti állapotot jóval felülmulta. Nevezetesen az

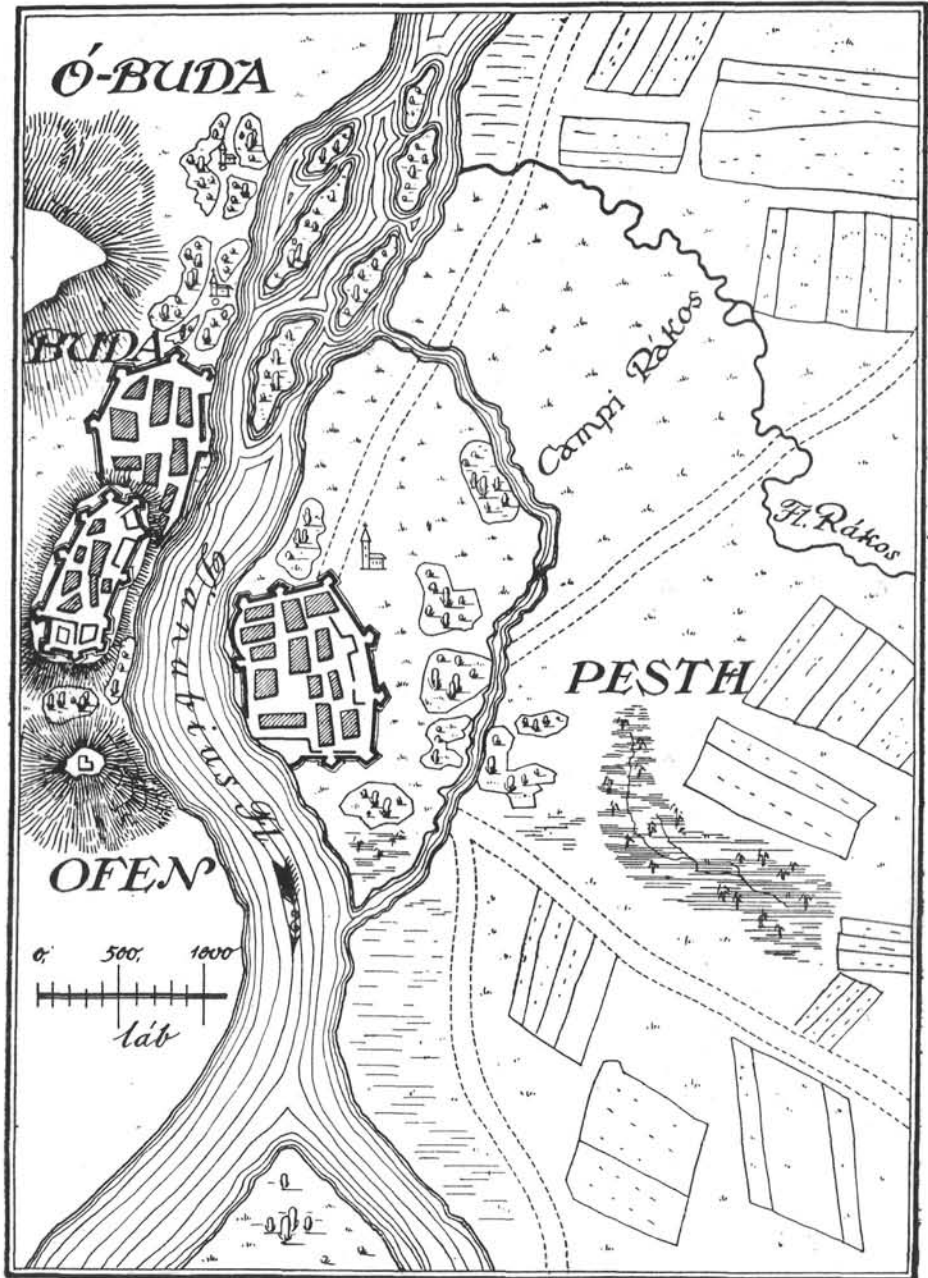
örökös Locatelli László 1839 augusztus 8-án eladott belőle 196 □-ölet Mittermayer Máriának, 1839 október 17-én 368 □-ölet Bernhard Bernát-nak, 1840 december 3-án 281 □-ölet Schwab Jakabnak s 277 □-ölet Breitenbach Jánosnak, 1841 február 11-én 279 □-ölet Purzel Andrásnak s még mindig a kezén maradt a mai Lónyai-utca és Ferenc-körút sarkán levő 424 □-öles házhely, amelyet 1846 január 27-én adott el Pauer József-nek. Ezek a telkek összesen 1825 □-ölet, tehát az eredeti telek háromszorosát tették ki, ami csupán úgy magyarázható, hogy Mack Antal még szerzett az eredeti területhez és pedig annak közvetlen folytatásában a mai Ferenc-körút mentén, amint az előadott telkek sorban megtalálhatók a Verschönerungs-Archiv 11.782. alatti térrajzon.

A 985. számú ház »an der Soroksarer Strasse bey der eöden Kirche zwischen denen Nris 537. und 538.« úgy keletkezett, hogy az 537. számú telekből Fellner János 1776-ban megvásárolt 303 □-öl házhelyet és 943 □-öl kertet, amihez 1790-ben újabb 559 □-öl területet vett meg ugyanazon telekből, tehát a 985. számú telek területe 1805 □-öl lett. A hajdani Fellner-telekből lett a mai Bakáts-tér, melynek teljes rajza látható a Verschönerungs-Archiv 1583. és 3296. sz. alatti térrajzokon.

Meg kell jegyeznünk, hogy az »oede Kirche« 1786-ban még a mai Ferencváros határjelzéséül szolgált, mert az 1786 szeptember 13-iki tanácsülési jegyzőkönyv tanúsága szerint akkor tárgyalták a pesti plébániák új területi beosztását, amely alkalommal a ferencvárosi polgárok, illetőleg a jegyzőkönyv szavai szerint »a Kecskeméti-kapu és a pusztatemplom között lakó polgárok« önálló plébánia felállítását kérték azon indokolással, hogy a belvárosi plébániától messze esnek (... einige von denen ausser dem Kecskemether Thor gegen der eöden Kirchen wohnenden Bürgern auch im selben Bezirk einen eigenen Seelsorger zu bestimmen verlangten). Ez a helymeghatározási mód arról tesz tanúságot, hogy a később Ferencvárosnak nevezett külváros területe ebben az időpontban csupán a mai Boráros-térig volt beépítve.

A külvárosi házakon kívül a kertek helymeghatározásában is többször szerepel a pusztatemplom, amint ezt a külvárosi kertekről vezetett telekkönyvből (Gewöhr-Protokoll über die ausser der Statt ligende Gärten) megállapíthatjuk. Eszerint ugyanis Janovik Ádám 1739 március 4-én megvett egy kertet, mely »ausser dem Kecskemether Thor oberhalb der öden Kirchen« feküdt. 1773 december 14-én Koppauer Éva vett meg egy kertet »ausser dem Kecskemether Thor gegen der Eöden Kirchen neben der Haus Nro 617«, tehát a 617. számmal jelölt ház mellett, amely házról előbb már beszámoltunk. 1781 június 17-én Buday János vett egy kertet »ausser dem Kecskemether Thor gegen der Eöden Kirchen«, mely 1816 szeptember 26-án (Grundb. Nr. 38. Pop. Nr. 149) öröklés útján a Buday József tulajdonába ment át. 1785 április 15-én Nikolics Tamás örökölt egy kertet »ausser dem Kecskemether Thor gegen der Eöden Kirchen« s 1787 március 27-én Monaszterli Demeter vásárolt egy kertet »ausser dem Kecskemether Thor unweith der Oeden Kirchen.«

A legérdekesebb azonban a nevezett telekjegyzőkönyv 30. lapján olvasható bejegyzés, mely szerint 1771 augusztus 21-én gróf Czobor József tábornoszernagy megvette a Kasztor György 153. számú kertjét, mely »ausser dem Kecskemether Thor neben den Garten Nro 180 und den Wassergraben bey der eöden Kirchen« feküdt, ami szükségképen az úgynevezett Rákos-árokra irányítja figyelmünket, amely az előbbieket szerint közvet-

7. Buda és Pest térrajza Mikoviny 1737. évi térképén.

lenül a pusztatemplom mellett feküdt. A Wassergrabennek közvetlenül a Dunába való betorkolása felett egy zsilippel ellátott híd állott, melyet 1790-ben átépítettek s Zitterbarth Mátyásnak 1790 szeptember 10-én készült tervrajza szerint ezt a hidat is az eöde Kircheről nevezték el. (Neü angetragene Brücken zur Eödten Kirchen genandt. Int. a. m. 3740.)

Ez a Wassergraben teljes egészében látható még a Bél Mátyás »Notitia Hungariae novae« című művének (megjelent 1737-ben) mellékleteként kiadott térképen, melynek másolatát mellékelve bemutatjuk, mely szerint ez az árok félköralakban vette körül Pest városát s a Duna egyik ágának látszik. Az 1827. évi Dorffinger-féle térképen is jól látszik még ez az árok, de méretei már szerényebbek s amint a Wegweiser 358. lapján olvasható, az árkot tévesen nevezték Rákos-árokknak (irrig Rakosbach), mert a Rákospatakkal semminemű kapcsolatban sem állott. Az 1838. évi nagy árvíz után az árvíz elleni intézkedések ügyében 1839 január 15-én tartott bizottsági ülésen különös figyelmet szenteltek ennek az ároknak s megállapították róla, hogy a Teréz-, József- és Ferencvároson áthaladva a nevezett városrészek eső- és szennyvizének felfogására szolgált s az árvíz alatt 12 láb magas víz borította. (Jene Niederung, die durch die Theresienstadt, Josephstadt und Frantzstadt läuft, den tiefsten Theil des Beckens bildet und als sogenannter Rakosgraben das Ausguss- und Regenwasser aus dem grössten Theil jener Vorstädte auffängt, war durchwegs 12 Schuhe unter das letzte Hochwasser gesetzt. Int. a. n. 6775.) Ez az árok az árvíz utáni nagy feltöltési munkák következtében lassanként teljesen eltűnt s ma már csupán a Rákos-utca őrzi az emlékét, ezt megelőzőleg azonban nagy jelentősége volt, mert dunai áradások alkalmával mindig megtelt vízzel s ezeknek a dunai áradásoknak köszönhette eredetét is. Hogy ez az árok Pest város keletkezése óta megvolt, azt Péter tárnokmester 1281. évi oklevelével bizonyíthatjuk, amelyben a margitszigeti apácák és a pesti polgárok megosztottak a Pest város határában fekvő Újbecs birtokán s az osztozás alkalmával megejtett határjárás éppen ezzel az árokkal kezdődött, amely az oklevél szerint körülvette Pest városát (super magno fossato, quod circuit villam Pesthiensem. Fejér V. 3. 107. s. k.). Ez az árok aligha lehetett emberi kéz munkája, hanem a dunai áradások alkották meg s az áradásokon kívüli időben száraz volt, azért nem nevezték Dunágnak, hanem egyszerűen ároknak. Az árokhoz hasonlóan régi eredetű volt a pusztatemplom is, melynek okleveles nyomait mindjárt a török hódoltság utáni években megtaláljuk. A pestvárosi tanács ugyanis már 1699 május 2-án átírt a kamarai kormányzósághoz s előadta, hogy többen szeretnének a városon kívül gazdálkodás céljából megtelepedni (vor der Statt Wohnung und Wirtschaft aufzurichten) s e célra az udvari kamara által a városnak átengedett romok környéke látszanék a legalkalmasabbnak (die Gelegenheit bey dem . . . der Statt überlassene öden Gemäuer angeschaut worden. Correspondenzbuch 40. 1.), ami arra látszik mutatni, hogy a kiszemelt vidéken nagyobb terjedelmű romok állottak még ez időben s nem csupán a pusztatemplom romjai. Ugyanezen ügyben a pestvárosi tanács még egyszer átírt a kamarai kormányzóságnak s ez alkalommal az említett romok helyét negyedóra járásnyira a városon kívül (gegen 1 Viertelstund ausser Pest. Correspondenzbuch 41. 1.) jelölte meg. Ez utóbbi meghatározás a nagyárok melletti pusztatemplomhoz vezet bennünket, ahol a XVIII. század elején valósággal több major keletkezett.

Ha most figyelembe vesszük azt, hogy a XIII. században a várostól északra fekvő Ujbecs határának megállapításakor a nagyárok szolgált Pest városa határául s ez az árok félkörben vette körül a várost, akkor semmi okunk sincs abban kételkedni, hogy dél felé is ugyanazon árok szabta meg a város határát, azon túl idegen területre jutunk. Minthogy pedig ezen a területen közvetlenül a török hódoltság utáni időben romokat találunk, a romokból arra lehet következtetnünk, hogy itt a középkorban falu állott, amely a török hódoltság alatt elpusztult. Az itt állott középkori falu nevének megállapítása természetszerűen nem könnyű feladat, a feladat megoldását azonban megkönnyíti számunkra Csánki Dezső nagybecsű tanulmánya, mely a középkori Szentfalva helyének meghatározásával foglalkozott (Századok 1893. évf. 16. s. kk. 1.) s azt Pest városa déli oldalára helyezte. Csánki Szentfalva helyét helyes érzéssel »a mai Ferencvárosnak a Vámpalota és az összekötő vasúthíd közti részében« kereste s csupán Zsigmond király 1403. évi oklevelének kivonatosa fennmaradt szövege alapján tért el eredeti helyes felfogásától s tette át Szentfalva helyét a Belvárosba, a Lipót- (ma Váci-) és Molnár-utcák helyére. A kérdéses oklevélszöveg a következő: *possessio Zentfalva vocata, in fine civitatis Pestiensis, ubi esset claustrum fratrum praedicatorum existens*, amit Csánki úgy értelmezett, hogy közvetlenül a domonkosok kolostora mellett feküdt Szentfalva. Ezzel szemben a hivatkozott oklevélszöveget úgy véljük helyesen értelmezhetni, hogy a domonkosok kolostorának említése csupán iránymeghatározóul szolgált s azt jelentette, hogy Szentfalva Pest városának határában azon az oldalon állott (in fine *illo* civitatis Pestiensis), ahol a domonkosok kolostora volt. Minthogy pedig Pest városának határául dél felől is a már említett árkot gondoljuk, Szentfalvát közvetlenül az árok mellett kell keresnünk, amint észak felé is a nagyárok választotta el Ujbecs birtokot Pest városától. Feltevésünk igazolásául hivatkozhatunk arra a Csánki által is felhasznált XVI. századi magyar kútfőre is, mely szerint 1515-ben a Pestről Budára hajózókat a víz sodra »Szentfalva felé Pestnek felőle az molnokra« vitte, mert ezek a malmok a XVIII. században is a Boráros-tér előtti Dunaszakaszon állottak, ahol a meder az említett árok által idesorolt homoktömegek miatt sekély volt s ennek következtében a malmok lehorgonyozása könnyen ment. Bizonyosága ennek az is, hogy a Ferenc-körutat kezdettől fogva Malom-utcának nevezték. Minthogy pedig a pusztatemplom közvetlenül a Duna partján, a Boráros-tér déli oldalán állott s a pusztatemplomban csupán Szentfalva templomának maradványait láthatjuk, természetszerűen itt kellett lennie a középkorban Szentfalvának is, amely aztán a török hódoltság alatt elpusztult.

Dr. Gárdonyi Albert.